

אשת חיל מי ימצא המשל והנמשל

פתיחה

אמרו חז"ל - פרשה זו משל היא לתורה. "אשת חיל מי ימצא" - זו היא התורה" (מדרש משלי פרשה לא). ואף אמרו: אם בתורה דברה, כמה נאה אשה טובה, שהתורה נמשלה בה. "אמר ר' יצחק בר נחמיה: כשם שנתן תורה לישראל בעשרים ושתיים אותיות, כך הוא משבח הנשים הכשרות בעשרים ושתיים אותיות" (בפרק זה, שנאמר על סדר אלף בית) (ילקוט שמעוני, משלי, לא).

אולם, למרבה הפלא, אחרי שהמדרש קובע עובדה זו, הוא ממשיך לדרוש כל פסוק ופסוק על נשים צדקניות המוזכרות בתנ"ך, ואינו ממשיך עם הקו של הנמשל כלל. גם רש"י שפירש שהנמשל הוא התורה, מיעט מאד בהרחבת פרטי הנמשל. וכן מצינו במפרשים נוספים.¹ גם המפרשים שפרשו כך בצורה עקבית לכל אורך הפרשה (כמו רס"ג ומאירי) כתבו בצורה תמציתית מאד, והותירו לנו מקום רב להתגדר בו.²

בפירושונו אנו, נלך בדרכם של חז"ל וראשונים ובתוספת נופך משלנו. נתייחס אל אשת החיל כאל משל הן לתורה הן ללומדיה.³ תוך כדי עיון בפרשה נתחקה אחר קשייו והצלחותיו של לומד התורה, מעלת התורה, ודרכי קנינה. המשל הופך אמצעי להצצה אל עולמה הנשגב של התורה. נגלה אידיליה של אשת החיל ובני משפחתה, של התורה ולומדיה, ונגיע גם אל נקודת המשבר שבפיסגה.

אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה.

כל אדם שניסה להשתדך יודע כמה קשה הדבר למצוא "אשת חיל".

¹ וזה לשון המאירי: "וימשך בזה הענין הפרשה כולה, אלא שלפעמים יבואו בה דברים על צד המשך המשל, ואם תרצה לטרוח בכולם תיגע ותמצא, אלא שאין הכרח".

² יוצא מן הכלל הזה הוא פירושו הנפלא של ר' יצחק עראמה, בעל "עקידת יצחק", לספר משלי, והסתמכנו עליו בפירושונו לכמה מן הפסוקים.

³ בתחילת הפרשה - הנמשל הוא לתורה, בהמשך - ללומדי התורה, ולבסוף שוב חוזר לתורה. סך הכל, כמחצית הפסוקים מתפרשים כמשל לתורה, והיתר - כמשל ללומדי התורה.

לעתים חש בחור צעיר דאגה עמוקה ואף חרדה: אולי לא אצליח למצוא אותה כלל? החכם מכל אדם מתאר את הקושי הזה, וכאילו שם דברים בפי החתן המיועד: אשה כזו היא יקר המציאות. אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה.

בכל ספר משלי האשה היא סמל לחכמה. אשה זרה - סמל לחכמות חיצוניות, אשת איש - סמל לחכמות פסולות. "כי נר מצוה ותורה אור, ודרך חיים תוכחות מוסר. לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה. אל תחמוד יפיה בלבבך, ואל תקחך בעפעפיה. כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ואשת איש נפש יקרה תצוד" (פרק ו, כג-כו). "אמור לחכמה אחותי את, ומודע לבינה תקרא. לשמרך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה" (ז, ד-ה וכו'; עיין שם).⁴

כל זה באשה זרה, אבל "אשת חיל מי ימצא? ורחוק מפנינים מכרה", כי באופן טבעי הגוף מתנגד לענינים שכליים ("כי אין לו יחס עמה"), ולכן קשה להשיג את התורה, ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים (רלב"ג), ומעטים הם המוצאים אותה (מאירי). על האדם לעמול קשה כדי לקנות את התורה, יותר מאשר קושי השגת הפנינים.

ההשוואה לפנינים מופיעה במקומות נוספים: "אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה. כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה. יקרה היא מפנינים וכל חפצך לא ישוו בה" (משלי ג, יג-טו). "כי טובה חכמה מפנינים

⁴ מעניין כי מכל פסוקים הללו בספר משלי, רק בפרקנו מתוארת "אשת חיל"; בכל היתר מופיעה האשה השלילית.

ועיין עוד פרק ב, טז-יט: "להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה. העוזבת אלוף נעוריה ואת ברית אלהיה שכחה. כי שחה אל מות ביתה ואל רפאים מעגלותיה. כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים".

ה, ג-ח: "כי נופת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה. ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות. רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמכו. אורח חיים פן תפליס נעו מעגלותיה לא תדע. ועתה בנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי. הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה".

ו, כד-לה: "לשמרך מאשת רע מחלקת לשון נכריה. אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה. כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ואשת איש נפש יקרה תצוד. היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה. אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה. כן הבא אל אשת רעהו לא ימקה כל הנגע בה. לא יבזזו לגנב כי יגנבו למלא נפשו כי ירעב. ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן. נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה. נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה. כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום מקם. לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד".

ט, יג-יח: "אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה. וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת. לקרוא לעוברי דרך המישרים אורחותם. מי פתי יסור הנה וחסר לב ואמרה לו. מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה".

כג, כז-כח: "כי שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה. אף היא כחתף תארוב ובוגדים באדם

תוסיף".

וכל חפצים לא ישוו בה" (משלי ח, יא).

למה פנינים? הפנינה באה מתוכי צדפת הפנינה, ואף שהיא נראית כדבר פנימי, אין לה אלא ערך כספי כמו שאר אבנים טובות. כך, יש חכמות שבאות באצטלא של פנימיות, ובכל זאת הן דברים חיצוניים, כי אין חכמה פנימית אלא התורה. וכן הוא הסבר דברי המדרש (מדרש משלי, לא): "אשת חיל מי ימצא" - זו היא התורה. 'ורחוק מפנינים מכרה' - שהיתה לפני ולפנים, זכה משה והורידה לישראל". הרי פנימיות התורה על כל 'פניני' העולם הזה, "יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה".⁵

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר.

כשמוצאה, אפילו טרם שמכירים זה את זה בצורה מושלמת, 'בטח בה לב בעלה', כי ימצאו יחד את האושר בחייהם. ולמה לב? כתב הרלב"ג כי בוטח בה לב הבעל "שתמציא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו". ונראית כוונתו, שאשת חיל יודעת היטב למלא לא רק את רצונות בעלה ודרישותיו, כי אם גם את הצרכים שיתכן שאינו מודע להם - 'החוש'. בעלה אינו צריך לתת על זה את הדעת, בידעו שאשתו תדאג לזה - בטח בה לב בעלה. כך לומד התורה. לא תמיד הוא מרגיש את 'החוש', את שמחת הלימוד טרם לימודו, אבל בתוכי לבו הוא בוטח שהשמחה בוא תבוא, ושהשלל לא יחסר.

הנאות רוחניות שונות הן מהנאות גשמיות. בהנאות גשמיות התשוקה והחשק מקדימים את הגשמת התאוה, אבל לאחר מילוי התאוה, כבר אין חשק אליה. הניגש לאכול סעודה טובה, משתוקק אליה לפני הסעודה, ואף נהנה במהלכה, אבל אחרי שובעו התאוה נשכחת, ולעתים אף נמאסת (השווה פרשת אמנון ותמר). לעומת זאת, הנאות רוחניות, משום היותן הנאות נצחיות, פועלות הן להיפך. לפני הפעולה, אין הרבה חשק לגשת לעסק הרוחני; הלומד אף מוצא תירוצים למה אין זה הזמן ללמוד. אבל החשק וההנאה באים תוך כדי הלימוד ולאחריו, ואז יש להם גם קיום.

⁵ וכפי שהעיר בעל "מסילת ישרים (הקדמה): "הוא שאמר שלמה (משלי ב, ד): 'אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'". אינו אומר אז תבין פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים".

שלל - הוא מה שמגיע לאדם בצורה בלתי צפויה. העוסק בתורה, כשמגיעים לידו אפילו מלה אחת או רעיון אחד, שמח בהם: "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב" (תהלים קיט, קסב). הצדיק, אם השיג מעט מן המשמעת לה', שמח כשמחתו בממון רב שלקח שלל. נתאר לעצמנו את תחושת השמחה של הזוכה בהגרלה גדולה. מלבד הזכיה עצמה מגבירה ההפתעה את שמחתו עשרת מונים. כך תחושת לומד התורה כל רגע ורגע - ושלל לא יחסר. דבר שלא ידעתי עליו, עכשיו בידי!

אל לו לאדם לחשוב שהוא מפסיד משהו מהנאות העולם, עקב זה שלומד תורה, כי ההנאות הרוחניות הן ההנאות האמיתיות. שלל הוא השכר המגיע ללוחם במלחמה, והוא סימן לנצחון המלחמה. כך בעל ברית התורה הוא המנצח במלחמה: לא במחלמת רשות, אף לא במלחמת מצוה, אלא במלחמת חובה - מלחמתה של תורה (העקדה).

גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה.

מתחתנים, והוא לא מתאכזב. אשה נפלאה יש לו. גומלת לו רק טוב. רק נחת ושמחה יש בחייהם יחד.

שאר החכמות, הדתות והנימוסים - מהן רעות לגמרי, בלי שום טוב; ומהן, אף שיש בהן מעט מן הטוב, מלאות שיבושים במידות ודיעות. אולם התורה, כל אמרותיה צרופות; במידות, במעשים, במחשבות - כולה טוב ולא רע (העקדה).

יתירה מזאת. לא פעם קורה, בגלל קשיי החיים ונסיבותיהם, שהבעל גומל רעה לאשתו - מצערה ואף מזלזל בה, חלילה. אשת חיל ממשיכה לגמלו טוב גם אז - 'כל ימי חייה'. והתורה - גם היא כך. לא פעם מזלזל בה הלומד, אם בביטול תורה, ולעתים אף בבגידה - בהעדיפו תורות (נשים) אחרות. אולם, התורה נשאר נאמנה ואינה מאכזבת את לומדה לעולם. היא גומלת לו רק טוב, ובכל עת שיהגה בה ימצא בה הנאה והתעלות. כנצחיותה של התורה - כך הארתה והשפעתה נצחיות הן: כל ימי חייה! (שם).

דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה.

אשת חיל היא אשה חרוצה. גם כשאין לה מלאכה בבית, היא טורחת ומחזרת לדרוש אחר מלאכות אחרות, ומגלה בכך את אהבתה. עושה היא

כמשרת שאוהב את אדוניו, ומחפש לעשות מעבר לחובתו, מתוך חפץ ורצון עצמי (מאירי).

כך הוא גם אוהב התורה. גם כשמסיים את "חובותיו" לאותו יום, אין הוא מסתפק בזה, אלא ממשיך לחפש 'מלאכות' אחרות, ונושאים חדשים. האהבה מגלה את חפצו ושאיפתו הפנימית.

צמר ופשתים - חומרי גלם. אשת חיל אוספת חומרים למלאכתה מכל מקום. היא מכתתת רגליה בכל פינות השוק ומחפשת אחריהם. גם בתורה, על הלומד לרכוש חומרי גלם של תורה - הקדמות, מבואות וחומר הדברים מהם יוצאים המושכלות הראשונות (מאירי). לומד התורה אינו מגיע להישגים בקלות, שהרי לימוד תורה בנין שלם הוא. חייבים להתחיל ביצירת התשתית על ידי קיבוץ חומרי הגלם, עוד ידיעה ועוד ידיעה, עוד יסוד ועוד רעיון, ורק על גביהם נבנה הענין השלם ומובן על בוריו.

'דרשה צמר ופשתים' - אף על פי שדורשים בחוקים (כלאים) - 'צמר ופשתים יחדיו', ואין מבינים את טעמיהם, אין זה משפיע כלל על עצם העשייה, ואפילו לא על החפץ והחשק לקיימם. דרישתנו איננה למצוא את טעמי החוקים הללו, אלא לדרוש את דרך עשייתם וקיומם, וכן אמר דוד המלך: "הורני ה' דרך חקך, ואצרנה עקב" (תהלים קיט, לג).

היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה.

כדי להגיע לטוב ביותר יש לפעמים צורך להגיע רחוק. כך בצרכים גשמיים - ממרחק תביא לחמה. וכך גם בעולמה של תורה. הרבה חלקים יש בתורה, שלא ניתן לקנות מן העומד לפנינו. מרחק זה ניתן לפרש בזמן ובמקום. בזמן - יש לחזור לחכמי קדם, עליהם ניתן לסמוך, ובהם ניתן לבטוח שיגידו את האמת (רלב"ג). במקום - "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר" (ירושלמי, ראש השנה, ג,ה). הדברים משתלבים זה בזה, וצריכים להעזר מראש הספר לסופו, ומסופו לראשו, מספר לספר ומחכמה לחכמה (מאירי).

ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחוק לנערותיה.

כבר לפנות בוקר קמה אשת חיל שלנו להכין את צרכי ביתה. לפני שהיא שולחת את בעלה וילדיה ליום של עבודה, היא מכינה להם את צרכי

היום. כל אנשי הבית עדיין ישנים במיטותיהם, והיא כבר טורחת - לשה, אופה, מבשלת ומסדרת.

חריצות וניצול זמן.

"אין רינה של תורה אלא בלילה" (שמו"ר, פמ"ז, פ"ח). אסור לבזבז אף לא חלק מן היום, ואפילו בלילה - בזמן שרוב האנשים נחים מיום עבודה קשה, האשה עדיין עובדת וטורחת. "מעט שינות מעט תנומות מעט חיבוק ידים לשכב" (משלי ו, י).

והכל נעשה במדה ובצורך. כך בחומר, כך ברוח.

חוק - קצבה וגבול - אתגרים לימודיים - היום כך, השבוע כך, החודש כך (רס"ג).

לנערותיה - אנשים שונים אלו מאלו: בצרכים, בתכונות ובאתגרים. אין דין אחד לכולם. לכל אחד - ה'חוק' שלו.

זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם.

ליד ביתה של המשפחה עומד שדה למכירה. אשת חיל רוצה בו, אך איך היא תקנה שדה כזו שמחירו כה גבוה? אחרי שהיא שולחת את כל בני הבית לעבודתם, היא מתיישבת, ומתחילה לעבוד בכישור ובפלך (וכפי שנראה בהמשך). מפרי ידיה היא מרוויחה כמה אגורות בכל יום, אוספת ואוספת, ועם הזמן מצליחה לקנות את השדה.

עקשנות - רצתה משהו והשיגה. חשבה על השדה, קנתה אותו, ואף נטעה בו כרם. אדם המבקש לקנות שדה, לא יחדל לקבוע זוז על זוז עד שישלים את משימתו. כך חכם הלומד ענין, ספר או מקצוע, לא יחדל מלקבוע ידיעה על ידיעה, דף על דף, סוגיא על סוגיא, עד שיגיע ליעדו (רס"ג).

"כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי כד, ו). מסביר הגר"א: תחבולות מלשון חבל, ומשל הוא למלך שפקד את עבדיו לדלות לו מים מן הבאר. לכל עבד נתנו דלי וחבל קצר, אך הבאר היתה עמוקה מאד. העבדים הבחינו בכך, הסיקו שאי אפשר לדלות מים בנסיבות כאלו, התיאשו ונטשו את הבאר. כולם, פרט לחכם אחד שהיה שם. מה עשה? חיפש ומצא עוד חתיכת חבל, ועוד חתיכה, וקשרן זו לזו. כך המשיך, עד שהיה בידו חבל ארוך דיו, כדי לדלות מים מן הבאר.

כך גם לומד התורה. הטיפש מסתכל על היקף התורה, ואומר לעצמו: "מי יוכל לגמור את כל זה?"; הוא מתייאש ונוטש את הכל. אבל החכם נוהג אחרת; הוא לומד היום דף, ומחר עוד דף, וכן הלאה, עד שגומר את כל התורה כולה.

אולם, איך עומדים במשימה קשה זו?

חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה.

אפילו לא היה מטבעה לעמול כל כך - הרי היא אשה צעירה, ואין העמל בא בקלות - היא משתדלת ומרגלת עצמה בזה (מאירי). "אשת חיל" היא בריצה מתמדת, ביום ובלילה היא עובדת וטורחת, וגם אם היא מנסה לפעול בשטחים חדשים שלא נוסתה בהם, אין היא נרתעת, אלא חוגרת את מתניה בעוז, ומתאמצת עד שהיא מצליחה.

ללמד הצעיר שאינו רגיל בלימוד, תלמוד תורה, וכל שכן הישגים בתלמודו, באים בקושי ובעמל. עליו להתאמץ בעוז, ואפילו אם אין הוא מצליח בתחילה, אין הוא רשאי להתייאש, אלא עליו לנסות פעם אחר פעם עד שיצליח במשימתו. כך היא דרכה של תורה.

טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה.

עוברות השנים, והכלה כבר לא צעירה; הילדים גדלים, ויש כבר נחת מהם. אולי כבר יש אפילו נכדים. החיים מלאי שמחה ואושר, ויכולים להיות שקטים ושלוים. הגיע הזמן שניתן לנוח.

פעמים רבות, כשרואה האשה "כי טוב סחרה", כבר יש פרנסה בבית, והענינים מתנהלים כראוי, היא מרפה מן החריצות של ימי צעירותה. לא כן אשת חיל. היא - דוקא מתוך שרואה כי טוב סחרה - משקיעה עוד יותר זמן ומרץ, ואף בלילה לא כבה נרה (העקדה).

רבות קורה שבחור הנמצא כמה שנים בישיבה, מרפה מן המרץ שהיה לו בצעירותו. הוא כבר יכול לסמוך על המוניטין שלו, אין לו צורך להוכיח את עצמו. לא כן דרכו של בן החיל - אף על פי שטוב סחרו, ממשיך נרו לדלוק! עמל תורה של לילה.

זאת ועוד. הלומד, אפילו אחרי שהבין ועמד על הענין - טעם כי טוב סחרו - איננו מרפה מלחקור עוד ועוד - 'סחרו' הוא תמיד בגדר טעימה בלבד, ועל כן לא כבה בלילה נרו!

ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך.

כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון.

גם בזמן שהיא עוסקת בחריצות בכלי מלאכתה, יש לה רגישות וכוח לדאוג לנזקקים ולפחות מוכשרים ממנה. כך הלומד, אף על פי שהוא משקיע

את כל מרצו וחשקו בלימוד, ואינו מבזבז רגע מזמנו, אפילו אז - מקדיש הוא זמן עבור מי שרמתם נמוכה ממנו. אין הוא רואה זאת כהפסד או כבזבז זמן. אותן ידים עובדות בחריצות, ובו בזמן נותנות, עד כי העני אינו חש שהאשה עושה משהו במיוחד עבורו. גם בלימוד: אדם לומד ממילא, ומדוע שלא ילמד עם הזולת ויריחו שניהם.

לעני - כפה (לשון יחיד); לאביון - ידיה (לשון רבים). יש שני מיני עניים, ובנמשל לתורה: אביון הוא התאב לכל, החוזר על הפתחים של בתי מדרשות, מכתת רגליו במדינות ללמוד תורה, ואינו בוש. לעומתו, עני הוא היושב בביתו ומבקש תורה, אבל אינו הולך מחמת בוש. אמנם, את שני התלמידים הללו צריכים ללמד, אבל, בכל זאת, יש להעדיף את האביון. לאביון נותנים בשתי ידים; ולעני ביד אחת (גר"א).

לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים. מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה.

אשת חיל דואגת לכל בני הבית, ולכל צרכיהם. אין הם דואגים מימות החורף הקשים, כי היא דאגה להכין להם בגדים חמים ונוחים.

בפני האדם עומדות סכנות רוחניות משני סוגים: סכנת האש, וסכנת השלג. בפני סכנת האש, אש התאוה, קל יותר לעתים להתגונן, כי האויב ידוע, ורשעו גלוי לכל. גם דרכי הלחימה נגדה מפורשים וברורים: "אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש" (סוכה, דף נב, ע"ב). כלומר, ללוחם נגד יצר הרע נאמר: 'הרבה בתורה ויראת שמים', שהרי "בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין" (קידושין, דף ל, ע"ב).

אולם, בפני סכנת השלג (סכנת הקור, האדישות - אפתיה) קשה יותר להתגונן. ראשית, כי הוא לא נראה כל כך מסוכן. הוא בא במראה לבן, וכאילו אומר: "טהור אני". הוא תוקף בתוככי בית המדרש, באמצע התפילה, באמצע השיעור, באמצע סוגיא! ה"משכהו לבית המדרש" לא יעזור כאן - הרי אני נמצא בבית המדרש! להרבות בתורה ותפילה לא יעזור כאן - הרי אני באמצע "שמונה עשרה!"

אחרי שירד השלג - כבר מאוחר מידי להתגונן. לשלג יש להתכונן מראש, ולהכין במשך כל חדשי הקיץ את בגדי החורף. כך, בהגיע ימי השלג, יהיו כל בני הבית מלובשים היטב בבגדים חמים ונעימים, בגדי קדושה יפים עשויים שני, שש וארגמן (בגדי כהונה המשרתים בבית המקדש): לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים. מרבדים עשתה לה שש וארגמן

נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ.

נודע בעלה - מצד רב ההישרה שתישרהו לקנין החכמה (רלב"ג). גם זה, שבעלה הוא חכם, אפשר לזקוף לזכותה, שהרי היא זו שהפנתה אותו לרכוש חכמה, והיא זו שאפשרה לו את התנאים להצליח בכך. כך הוא היעוד הסופי של עם ישראל הלומד ומקיים את תורתו. תורה בה נבדלנו מכל עם ולשון - "ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים... וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך" (דברים ד, ו-ח; שם כח, י) (עקידה).

סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני.

אמנם, אשת חיל כל כך חרוצה, שאין היא מסתפקת בעבודות שהיא צריכה למשפחתה בלבד. היא עושה גם בגדים כדי למכור, מכניסה בכך עוד קצת כסף לבית, ומאפשרת קניית דברים אחרים תמורתם. כל מעשינו צריכים להתחלק לשתיים: חלקם - תורה ומצות, וחלקם דברים שעוזרים לנו לקיימן; מצוה והכשר מצוה. אז, כל מעשנו הם לשם שמים, והכל בגדר עבודת ה'.

"והצדיק תמצאהו עושה מעשה שאינו עצמו מצוה, אלא שיש בו צורך ותועלת למצוה" (רס"ג). שינה, אכילה, שתיה, טיול - אינם ביטול תורה, כל עוד האדם עושה אותם על מנת להגביר את כוחו כדי שיוכל לעבוד את ה' כהלכה. אין לראות בהם תכלית ועיקר לעצמם, אלא אמצעים בלבד, גם אם חשובים ואף הכרחיים: הוא "שתמש בהנאות מעט, לפעמים, כפי הצורך ההכרחי, ומיד תמכרהו ותעזבהו" (מאירי).

אמנם, כל זה נעשה במיעוט ובתכלית הפשטות - סדין, חגור - דברים פשוטים והכרחיים; לעומת זאת, במעשיה העקריים עבור משפחתה, מעשי מצוה, היא מכינה בגדים מהחומרים המשובחים ביותר - שני, שש וארגמן. בטחון והשתדלות בענינים רוחניים, לעומת בטחון והשתדלות בענינים גשמיים. דרך העולם היא שבענינים גשמיים אין בטחון; האדם רוצה לעשות את הכל לבדו, ו"אינו סומך" על הקדוש ברוך הוא.⁶ לעומת זאת, בענינים

⁶ ה"חפץ חיים" אף סיפר על כך משל. כתוב (תהלים נה, כג): "השלך על ה' יהבך". נסע פעם בעל עגלה בדרך, וראה איש אחד עומד בצידי הדרך עם מטען כבד על גבו. עצר בעל העגלה ושאל אותו אם רצונו בהסעה. בשמחה גדולה ענה לו ההלך: "תודה, תודה, כל כך קשה היתה לי ההליכה. אסיר תודות

רוחניים - איזה בטחון יש לאנשים! אנשים מסתכנים מאוד מבחינה רוחנית, הן במישור האישי הן בזה המשפחתי, ואומרים: "אל תדאג, יהיה בסדר"! אבל דרך התורה היא להיפך, על האדם להיות בעל בטחון בענינים גשמיים, אך לא לסמוך על איש בענינים רוחניים, כי אלו תלויים רק באדם עצמו. "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים".

חגור נתנה לכנעני - "כנעני, יצר הרע; חגור, דבר החוגר את האדם... משל על שנתנה לו גדר וסייג, וחוק בל יעברנהו" (מאירי).
ומה הגבול? ומי הקובע? השופט הוא אחד, והוא משוחד מאד - אני. לכן, על האדם להיזהר לא לעבור את הגבול, ואותו - רק הוא קובע!
היאך קובעים את הגבול הזה? אין הדבר קל, והוא דורש מאמצים כבירים. עוז והדר גם יחד.

עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון.

אשת חיל היא אמנם אשה נוחה ונחמדה, אבל גם חזקה. אין היא מוותרת על מה שנראה לה חשוב, ולכן היא מצליחה לעמוד בכל המשימות המורכבות שלה.
אם האדם מנהיג את עצמו בעוז עם הדר, "היופי עם התוקף" (רלב"ג), אז ישחק ליום האחרון. אם הוא אינו מוותר לעצמו בקביעת הגבולות, אלא אמיתי עם עצמו, כל ימיו יצחק, ויחיה כל חייו בשמחה אמיתית, ואין הוא חושש מיום אחרון.

פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה.

לא רק במעשיה מראה אשת חיל כשרון רב. ברגע שהיא מתחילה לדבר, כל הנוכחים מתרשמים מן החן, החסד, והסברה הישרה של דבריה.

אני לך". נכנס ההלך לירכתי העגלה. אחרי שעברו כברת דרך, הבחין בעל העגלה שההלך יושב, וכל חבילותיו עדיין מונחות על גבו. תמה עליו: למה אתה יושב כאן, והחבילות על גבך? למה לא הודת אותן? השיב לו ההילך: אוה! לא רציתי להטריחך יותר מדאי. היה כל כך נדיב מצדך שהסכמת לקחת אותי, התקח גם את חבילתי?! אסתדר עם החבילה לבד. אמר לו בעל העגלה: טיפש שכמותך, בו בזמן שאני לוקח אותך, ממילא אני לוקח גם את החבילה שלך. מבחינתי אין כל הבדל אם החבילה על גבך או על הרצפה.

אומר ה"חפץ חיים": אנו מתנהגים באותה צורה מגוחכת כלפי הקב"ה. אנו אסירי תודה להקב"ה שהוא נותן לנו חיים ובריאות, אבל איננו רוצים 'להטריחו' בחבילה שלנו, בפרנסתנו. בזה אנו נסתדר לבד, ונעשה את כל ההשתדלויות, ואף מעבר לזה, כדי להצליח. אבל האמת היא, שהוא בין כה וכה 'לוקח' את הכל; הוא יכול לשאת גם את חבילתנו... לכן - "השלך על ה' יהבך".

יסודות חכמת העולם, וכן רעיונות המוסר והצדק, יצאו מן התורה, מספר בראשית בו מתוארים החסדים אשר הפליא ה' ביצירתיו. הקב"ה מלמד אותנו חכמה ומוסר, חסד ומידות. חכמה - שלימות שכלית; תורת חסד - שלימות המדות. התורה משלימה את האדם, הן במצות בין אדם לחבירו והן במצוות בין אדם למקום (מאירי).

צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל.

כל ההצלחה הזו אינה באה מעצמה. יש כאן תכנון רב. הימים, השבועות, החדשים ואף השנים מתוכננים מראש. עקבית היא אשת חיל, כי היא לא רק מתכננת, אלא גם מגשימה תכנונים אלה.

"תמיד היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילוה אל ביתה, אשר תתחבר בו אל השכל" (רלב"ג). תמיד מחפשת התורה את הדרכים לפנות אל האדם ולהשפיע עליו. התורה כמהה לחדור עמוק עמוק לתוך לבו, ושם היא יכולה לפעול רבות.

אך לא יגיע האדם לכל זה כלאחר יד, למרות כל התכנונים: לחם עצלות לא תאכל. הכל מגיע רק בעמל ויגיעה.

דרש על כך הגר"א, כי הוא "על דרך שאמרו חז"ל: 'אם אין קמח אין תורה'. והענין: שאדם צריך לדקדק מאוד מאוד בתורתנו הקדושה, בכדי להוציא הדין לאמיתו. ובאם אינו מיגע את עצמו, אזי אינו מוציא הדין על נכון. וזה שאמרו 'אם אין קמח', שאין טוחן היטיב (לדקדק, מלשון דק דק), 'אין תורה', אין מוציא התמצית של תורה. וזהו שנאמר: 'ולחם עצלות לא תאכל', שלומד בעצלות ולומד בדרך העברה בעלמא. וזה שכתוב בגמ' (סוכה, דף נד ע"א): 'מאן הא, דלא חייש לקמחא'. רצה לומר: שלא דקדק היטיב".

קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה.

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה.

כשבעלה ובניה קמים בבוקר, ורואים שכל הלילה היא עבדה והכינה עבורם, הם שמחים ומכריזים: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה. גם כוחות הנפש והשכל משבחים את התורה על פני כל שאר חכמות העולם על תכונותיה הנפלאות: את עלית על כולנה.

היו, ועדיין קיימים, בעולם הרבה דתות ונימוסים; חלקם אף הצליח במידה מסויימת (מהם במדות, אחרים בדיעות, וחלקם אף במעשים מסויימים): רבות בנות עשו חיל. אבל אין שום דת או נימוס, שיכולים להתקרב להצלחת התורה, שמזגה את הכל יחד: את עלית על כולנה.

עד עכשיו צפינו באידיליה של אשת חיל ובני משפחתה. אולם, כאן נגמרת האידיליה. המחבר מעלה ביקורת חריפה על יחס המשפחה אל אשת החיל. כיצד ראוי הוא שנשבחה?

שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל.

נתאר לעצמנו אם הנותנת לבנה גלידה, והוא - מרוב שמחתו, אומר לה: "אני מכיר הרבה אמהות, אבל את האמא הטובה ביותר!". יתירה מזאת: אם יאמר בעל לאשתו: "אני מכיר הרבה נשים, אבל את הטובה ביותר", איך צריכה היא להתייחס למילות שבח אלו? שבחה של האם והרעיה אינו יכול לבוא מתוך השוואתה לאחרות, שכן כל הכרות אם אחרות היא חיצונית ושטחית בלבד. גם שבח המבוסס על ענין חיצוני (היופי, "הגלידה") - לא הוא השבח הראוי. את הטוב יש לשבח לעצמו ומתוך פנימיותו.

גם כאן, אחרי שבעלה ובניה מהללים אותה מתוך השוואה לאחרות, גוער בהם החכם: אין להלל כלל את הבנות האחרות, שכן תהילה זו מתייחסת לדברים חיצוניים בלבד, ואלו - הבל ושקר, כשהם לעצמם. כך, אין להלל חכמה חיצונית המנותקת מחכמת התורה. "כה אמר ה': אל יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאם ה'" (ירמיה ט, כב). חכמה, גבורה ועושר - כל אלו חיצוניים הם, ולא בהם ראוי להתהלל. רק לחכמת התורה ראוייה התהילה - "השכל וידוע אותי" - שכן מקורה בהקב"ה עצמו, "כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ". יתירה מזאת, כאשר מתייחסים אל הקב"ה ואל התורה, אין מקום לשום השוואה. ביחס לאלו הכל בגדר שקר והבל, הכל חיצוני בלבד. שבחה של "אשה יראת ה'" הוא מתוך עצמה ולא ביחס לאחרים - "היא תתהלל".

אמנם, גם ליופי ולחן יש ערך רב ביהדות, אבל רק כשהם מלווים ביראת שמים. אשה יראת ה' - יחד עם החן והיופי - היא תתהלל. "נזם זהב באף חזיר, אשה יפה וסרת טעם" (משלי יא, כב). החזיר הוא סמל החיצוניות, והאף הוא הבולט והנראה לעין מכל אבריו של האדם. אשה יפה נראית כתכשיט של זהב, כדבר יפה מבחוץ. אבל זוהי חיצוניות

שבחי צוניות, ואם היא סרת טעם, התכשיט הוא גם דבר מכוער, כי הוא נמצא מחוץ למקום הראוי לו, באף חזיר.⁷

כלפי "נזם זהב" זה עומדת אשת חיל אשר "רחוק מפנינים מכרה". כנגד החוץ - הפנים. פנינים - 'לפני ולפנים'.

יפיין של החכמות האחרות הוא חיצוני, וכמו כל דבר גשמי וחיצוני, אין לו קיום אמיתי ונצחי. לעומת זאת, התורה, מלבד שהיא יפה ומלאת חן, גם פנימיות ויראת שמים יש בה. חכמות אחרות נקראות "חכמות חיצוניות". חכמה שיש לה קשר עם בורא עולם, שאחת מן המגמות שלה היא להתקרב אל ה', יכולה לקבל את ברכת הדרך, כי היא הולכת לכיוון הנכון. אבל חכמה חיצונית שאין לה קשר להקב"ה, ואולי דוקא מרחיקה ממנו, אמנם נראית יפה מבחוץ, אבל אינה אלא "נזם זהב באף חזיר", וכחידודו של ר' יהודה הלוי באחד משיריו: "ואל תשיאך חכמת יונית אשר אין לה פרי כי אם פרחים".

משל לרכבת מפוארת ונפלאה, עם שטיחים מקיר לקיר, כסאות נוחים ומרווחים מרופדים במשי, וכל אביזריה זהב. אולם, יש רק חסרון אחת לרכבת הזו - היא נוסעת לכיוון ההפוך מהיעד שלי! היעלה על הדעת שנעלה על הרכבת הזו? חכמה יכולה להיות יפה ונפלאה מבחוץ, אבל האם יש לה פנימיות? מהי דרכה? לאיזה כיוון היא מוליכה אותי? בכל זה מבחינים רק מהיכרות 'אישית'.

תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה.

מוסיף החכם מכל אדם - אל תהללו אשת חיל בפיכם, אין די בזה, ואין זה מועיל. מה שמהללים בפה הוא שקר והבל, כי אין ראוי להלל ולשבח את האשה, אם איננו מכבדים אותה בפועל, וזאת על ידי מעשינו. וכן אין ערך לשבחים, שאנו מעניקים לתורה, אלא אם כן מכבדים את התורה בפועל - עוסקים בלימודה ומקיימים את מצוותיה. אם נעשה כן, וניתן לה מפרי ידיה - אז ממילא ויהללוה בשערים מעשיה.

כך אנו נכריז על "אשת חיל" שלנו, ותמורת יפיה, חריצותה ומסירותה -

⁷ "עשיו היה נמשל לחזיר, שנאמר: 'כרסמנה חזיר מיער', החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר: ראו שאני טהור, כך אלו אלופי עשיו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים. כל מ' שנה היה עשיו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם. כשהיה בן מ' אמר: אבא בן מ' שנה משא אשה, אף אני כן" (רש"י בראשית כו, לד). התורה מונה את כל הבהמות שיש להן רק סימן אחד של טהרה; הגמל השפן והארנבת הם מעלי גרה, אבל אינם מפריסי פרסה. קיימת רק בהמה אחת שהיא מפרסת פרסה אבל אינה מעלה גרה - החזיר. כל הבהמות האחרות טמאות ואינן מסתירות את זה, הסימן החיצוני נראה לכל: אינני טהורה! רק החזיר הוא כאילו טהור בסימן החיצוני, אולם בפנים, בסימן שאינו נראה, הוא טמא.

במעשינו נשיב לה: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה.